

ILMIY-AMALIY
ELEKTRON JURNAL

Avgust №8, 2026

Агробизнес, наука и
технология

AGROBIZNES FAN VA TEXNOLOGIYALAR

Agribusiness, science and
technology

№ 083688

ISSN:

3060-5245

Toshkent-2026

Platform &
workflow by
OJS / PKP

BOSH MUHARRIR

Oblomuradov Narzullo Naimovich – i.f.d. (DSc), professor.

Bosh muharrir o'rinbosarlari:

Islamov Soxib Yaxshibekovich – q.x.f.d. (DSc), professor.

Sultonov Kamoliddin Sadriddinovich – q.x.f.d. (DSc), professor.

Farmonov To'liqin Xayitmurodovich – i.f.d. (DSc), professor.

Muharrir:

Beglayev Uchqun Xurramovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent.

Tahrir hay'atining xalqaro a'zolari:

Kusainov Xalel Xaymullayevich – i.f.d. professor (Qozog'iston davlat texnologiya universiteti)

Vilija Aleknevičienė – i.f.d. professor (Universitet Vitovta Velikogo)

Gilbert Ludwig – professor, (Jamk University of Applied Sciences)

Bobojonov Ixtiyor Baxtiyorovich – i.f.d. professor (Germaniyaning Leybnits nomidagi Markaziy Osiyoda qishloq xo'jaligini rivojlantirish instituti (IAMO))

Daiva Makutenene – professor, (Vitautes Magnus universiteti, Litva)

Xaitboyeva Nargiza Alikulovna – i.f.d. dotsent (Tojikiston davlat huquq, biznes va siyosat universiteti)

Tahrir hay'ati:**08.00.00-Iqtisodiyot fanlari:**

Gulyamov Saidasror Saidaxmedovich – i.f.d. (DSc), professor;

Saidov Muxammad-Ali Xakimovich – i.f.d. (DSc), professor;

Rustamova Iroda Baxramjanovna – i.f.d. (DSc), professor;

Ochilov Ilhom Sayitqulovich – i.f.d. (DSc), professor;

Askarov Nazimjon Niyozovich – i.f.d. (DSc), professor;

Abdullayev Altinbek Yangibayevich – i.f.d. (DSc), professor;

Boltayev Abror Sayitmuradovich – i.f.d. (DSc), dotsent;

Abduvasikov Abduaziz Abdulazizovich – i.f.n. professor;

Mamadiyarov Dilshad Uralovich – i.f.n. dotsent;

Achilov Mashrab Ulug'bekovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Galimova Feryuza Rafikovna – i.f.n. dotsent;

Odilova Dilnozaxon Barnayevna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Yangiboyev Dilshod G'ulomovich – i.f.f.d. (PhD);

Saidova Dildora Nurmatovna – i.f.n. dotsent;

Dexkanova Nilufar Sagdullayevna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Roziqov Jahongir Mustaqim o'g'li – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Boltayev Nurali Shiramatovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Ibragimova Madina Ismoilovna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Javlijev Nuriddin Bektemir o'g'li – i.f.f.d. (PhD).

06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari:

Shokirov Alisher Djuraboyevich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Mardanov Husniddin Xolbozorovich – q.x.f.d. (DSc);

Abdiyev Fozil Rashidovich – q.x.f.d. (DSc);

Sattorov Maqsud Axtamovich – q.x.f.d. (DSc);

Yuldashov Nurbek Ergashovich – v.f.d. (DSc);

Xalmirzayev Dilmurad Kamilovich – q.x.f.d. (DSc), dotsent;

Namazov Ixtiyor Choriyevich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Xudayqulov Jonibek Bozarovich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Eshonqulov Jamoliddin Saporboy o'g'li – q.x.f.d. (DSc), professor;

Abdullayev Anvar Kodirullayevich – b.f.n., katta ilmiy xodim;

Atabayev Ma'ruf Maxmudovich – q.x.f.n. professor;

Safarov Asqar Asadullayevich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Mustafakulov Davron Mamatqulovich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Kasimov Botir Sadriddinovich – q.x.f.f.d. (PhD);

Akramov Umidilla Ikramdjanovich – q.x.f.n. dotsent;

Elboboyev Abdug'ani Shuxrat o'g'li – q.x.f.f.d. (PhD);

Muxammadov Yo'ldoshbek Akmal o'g'li – q.x.f.f.d. (PhD);

Maxmudova Shaxnoza Abdufattaxovna – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Idrisov Xusanjon Abdujabborovich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent.

MUASSIS

Toshkent davlat agrar
universiteti

ALOQA UCHUN MA'LUMOTLAR

Manzil: Toshkent viloyati, Qibray tumani, Universitet ko'chasi, 2-uy.

Jurnalning telegram manzili:

t.me/agrobiznes_elektronjurnal

E-mail: licht-1989@mail.ru

Jurnalning rasmiy sayti:

<https://www.agrobiznesjournal.uz>

Tel: +(998) 93 439 30 00

JURNALNING ILMIYLIGI:

Ma'lumot uchun, OAK
Rayosatining 30.11.2024-yildagi
№364/5-sonli qarori bilan
08.00.00-Iqtisodiyot fanlari
bo'yicha, 08.05.2025-yildagi
№370/5-sonli qarori bilan
06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari
bo'yicha "Dissertatsiyalar asosiy
ilmiy natijalarini chop etish
tavsiya etilgan milliy ilmiy
nashrlar ro'yxati"ga kiritilgan.

Elektron nashr, 44-sahifa.
2026-yil, avgust.

MUNDARIJA

IQTISODIYOT FANLARI

ULUG'BEK NURULLAYEV

Tomorqa xo'jaliklari faoliyatidan olingan daromadga noqishloq xo'jaligi faoliyati ta'sirini iqtisodiy baholash.....8

RO'ZMAMATOV ABBOS TOLIBJON O'G'LI

O'zbekistonda chakana savdo tarmog'ining tarkibiy o'zgarishlari va savdo xizmatlarini rivojlantirish yo'nalishlari.....17

АЙТМУРАТОВА УЛБИКЕ ЖАЛГАСОВНА

Развитие методических подходов к комплексной оценке эффективности привлечения финансирования акционерными обществами через рынок капитала.....26

BAXRONOVA NILUFAR SUNNAT QIZI

Raqamli transformatsiya va yashil iqtisodiyot integratsiyasining innovatsion iqtisodiy o'sishga ta'sir mexanizmlari.....36

KARAMATOVA NOIBA HUSNITDINOVNA

Korxonada ichki nazorat va audit tizimini takomillashtirish yo'nalishlari.....44

KORXONADA ICHKI NAZORAT VA AUDIT TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI

KARAMATOVA NOIBA HUSNITDINOVNA

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil izlanuvchisi

Email: noibakaramatova@gmail.com

ORCID: 0009-0001-1539-2911

Annotatsiya. Mazkur maqolada korxonada ichki nazorat va audit tizimining mazmuni, vazifalari, tarkibiy qismlari hamda ularning korxona faoliyati samaradorligiga ta'siri tadqiq etilgan. Ichki nazorat tizimi korxona resurslarini saqlash, xo'jalik operatsiyalarining qonuniyligi va maqsadga muvofiqligini ta'minlash, moliyaviy hisobotning ishonchligini oshirish hamda xatolarni o'z vaqtida aniqlashning muhim vositasi sifatida yoritilgan. Ichki auditning nazorat tizimini baholash, risklarni aniqlash, kamchiliklarni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdagi o'rni ham tahlil qilingan. Tadqiqot davomida nazorat muhiti, risklarni baholash, nazorat amallari, axborot almashinuvi va monitoring yo'nalishlari tizimlashtirildi. Shuningdek, ichki nazoratdagi asosiy muammolar, ularning auditga ta'siri va takomillashtirish choralari jadvallar asosida tahlil qilindi. Natijada korxonada ichki nazorat va auditni integratsiyalash, riskka yo'naltirilgan yondashuvni kuchaytirish, hujjatlashtirish va monitoringni takomillashtirish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: ichki nazorat, ichki audit, audit, audit riski, nazorat muhiti, risklarni boshqarish, nazorat amallari, monitoring, auditorlik dalillari, moliyaviy hisobot, ichki audit xizmati.

Аннотация. В данной статье исследованы содержание, задачи, составные элементы системы внутреннего контроля и аудита на предприятии, а также их влияние на эффективность деятельности предприятия. Система внутреннего контроля рассматривается как важный инструмент обеспечения сохранности ресурсов предприятия, законности и целесообразности хозяйственных операций, повышения достоверности финансовой отчетности, а также своевременного выявления ошибок. Проанализирована также роль внутреннего аудита в оценке системы контроля, выявлении рисков и разработке рекомендаций по устранению выявленных недостатков. В ходе исследования были систематизированы такие направления, как контрольная среда, оценка рисков, контрольные процедуры, обмен информацией и мониторинг. Кроме того, на основе таблиц проанализированы основные проблемы внутреннего контроля, их влияние на аудит и меры по его совершенствованию. В результате разработаны практические предложения по интеграции внутреннего контроля и аудита на предприятии, усилению риск-ориентированного подхода, совершенствованию документации и мониторинга.

Ключевые слова: внутренний контроль, внутренний аудит, аудит, аудиторский риск, контрольная среда, управление рисками, контрольные процедуры, мониторинг, аудиторские доказательства, финансовая отчетность, служба внутреннего аудита.

Abstract. This article examines the content, functions and components of internal control and audit in an enterprise and their influence on operational efficiency. Internal control is considered as an important mechanism for safeguarding resources, ensuring the legality and appropriateness of transactions, improving the reliability of financial reporting and identifying errors in a timely manner. The role of internal audit in evaluating controls, identifying risks and developing recommendations is also analyzed. The study systematizes the control environment, risk assessment, control procedures, information exchange and monitoring. Major internal control problems, their impact on audit procedures and possible improvement measures are analyzed using tables. Practical recommendations are proposed for integrating internal control and audit, strengthening a risk-based approach, improving documentation and monitoring.

Keywords: internal control, internal audit, audit risk, control environment, risk management, control procedures, monitoring, audit evidence, financial reporting, internal audit function.

KIRISH

Bugungi iqtisodiy sharoitda korxonalar faoliyatining barqarorligi nafaqat ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish hajmiga, balki moliyaviy resurslarning qay darajada samarali boshqarilishiga ham bog'liq. Moliyaviy mablag'larning harakati, tovar-moddiy zaxiralarning saqlanishi, debitor va kreditor qarzlarning holati, daromad va xarajatlarning to'g'ri tan olinishi korxonaning moliyaviy natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Mazkur jarayonlarni tartibga solishda ichki nazorat tizimi muhim o'rin egallaydi [1].

Ichki nazoratning asosiy vazifasi faqat xatolarni aniqlashdan iborat emas. U xatolar va noqonuniy harakatlarning oldini olish, vakolat va mas'uliyatlarni taqsimlash, hujjat aylanishini tartibga solish, risklarni baholash va rahbariyatga o'z vaqtida ishonchli axborot taqdim etishni ham qamrab oladi. Shu nuqtayi nazardan ichki nazorat korxonaning kundalik boshqaruv jarayonining tarkibiy qismi sifatida qaralishi lozim.

Audit esa korxonaning moliyaviy axboroti va nazorat tizimi yuzasidan mustaqil baholashni ta'minlaydigan muhim nazorat mexanizmidir. Auditor nazorat vositalarining mavjudligini emas, balki ularning amalda samarali ishlashini ham baholaydi. Ichki nazorat sust bo'lgan holatda auditorlik risklari oshishi mumkin, shu sababli tekshiruv hajmi va auditorlik amallarini tanlashda nazorat tizimining holati muhim ahamiyatga ega.

Maqolaning dolzarbligi shundaki, korxonalarda ichki nazorat va auditni alohida jarayon sifatida emas, balki o'zaro bog'liq tizim sifatida takomillashtirish moliyaviy intizomni mustahkamlash va boshqaruv qarorlarining sifatini oshirish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Korxonada ichki nazorat va audit tizimini tashkil etish masalalari mahalliy va xorijiy iqtisodiy adabiyotlarda keng yoritilgan. R.D.Do'stmuratov ichki nazoratni audit jarayonining muhim tarkibiy qismi sifatida ko'rib, nazorat tizimining holatini baholash auditorlik risklarini aniqlash va audit amallarini rejalashtirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi [1]. M.M.To'lahodjayeva tadqiqotlarida esa audit jarayonida risklarni baholash, auditorlik dalillarining yetarliligi va ishonchliligi hamda nazorat protseduralarining samaradorligi masalalariga alohida e'tibor qaratilgan [2]. A.X.Pardayev audit dalillarini shakllantirish va ularning ishonchliligini baholashda hujjatlashtirish, tashqi tasdiqlar va birlamchi hujjatlarning ahamiyatini asoslaydi [3]. A.T.Ibragimov moliyaviy hisobot auditida ichki nazorat tizimi bilan auditorlik dalillari o'rtasidagi bog'liqlikni yoritib, nazoratning zaifligi audit tekshiruvlarining hajmi va chuqurligiga ta'sir qilishi mumkinligini ko'rsatadi [4]. B.S.G'aniyev korporativ boshqaruv sharoitida ichki nazoratning risklarni boshqarish va boshqaruv qarorlarining axborot bazasini shakllantirishdagi rolini tadqiq etadi [5]. B.I.Iskandarov esa ichki auditni korporativ boshqaruvning takomillashtiruvchi mexanizmi sifatida baholab, audit tavsiyalarining bajarilishini monitoring qilish zarurligini asoslaydi [6]. Xorijiy

adabiyotlarda Arens, Elder va Beasley auditni risklarni aniqlash, nazoratlarni baholash va yetarli auditorlik dalillarini olishga asoslangan tizimli jarayon sifatida izohlaydi [7]. COSO Internal Control—Integrated Framework doirasida esa samarali ichki nazorat nazorat muhiti, risklarni baholash, nazorat faoliyati, axborot-kommunikatsiya va monitoringning o'zaro bog'liq tizimi sifatida qaraladi [8]. Shuningdek, The Institute of Internal Auditors tomonidan ishlab chiqilgan Global Internal Audit Standards (2024) ichki auditning boshqaruv, risklarni boshqarish va nazorat jarayonlariga qo'shadigan qiymatini kuchaytirishga qaratilgan zamonaviy tamoyillarni belgilaydi [9]. Mavjud tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ichki nazorat va audit alohida jarayonlar emas, balki risklarni aniqlash, axborotning ishonchliligini ta'minlash, monitoring va boshqaruv qarorlarini qo'llab-quvvatlashga xizmat qiluvchi yagona tizim sifatida takomillashtirilishi lozim.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda tizimli yondashuv, taqqoslash, guruhlash, hujjatlarni tahlil qilish, risklarni baholash, mantiqiy umumlashtirish va jadval usullaridan foydalanildi. Jadvallardan foydalanish ichki nazorat elementlari, muammolar va audit amallarini o'zaro taqqoslash imkonini berdi. Har bir jadvaldan keyin tahliliy izoh berilishi natijalarni amaliy nuqtayi nazardan sharhlashga xizmat qiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

1. Ichki nazoratning iqtisodiy mazmuni va korxona boshqaruvidagi ahamiyati.

Ichki nazoratni korxona rahbariyati va xodimlari tomonidan amalga oshiriladigan, xo'jalik operatsiyalarining belgilangan tartibda bajarilishini ta'minlashga qaratilgan jarayonlar majmui sifatida izohlash mumkin. Uning samarali ishlashi boshqaruvning barcha darajalarida nazorat mas'uliyatining aniq taqsimlanishini talab etadi.

Ichki nazorat tizimining muhim jihati shundan iboratki, nazorat operatsiya bajarilgandan keyin emas, balki operatsiya amalga oshirilayotgan jarayonning o'zida ham ishlashi kerak. Masalan, xarid operatsiyasida shartnomani tuzish, tovarni qabul qilish, to'lovni tasdiqlash va buxgalteriya hisobida aks ettirish vazifalarini imkon qadar turli mas'ul shaxslar o'rtasida taqsimlash nazorat riskini kamaytiradi.

Bundan tashqari, nazorat tizimida hujjatlashtirish alohida ahamiyatga ega. Hujjatlarning to'liq va o'z vaqtida rasmiylashtirilishi keyinchalik auditorlik dalillarini shakllantirish, operatsiyaning qonuniyligi va asoslanganligini tekshirish imkonini beradi. Shu sababli hujjat aylanishi ichki nazoratning texnik qismi emas, balki nazorat samaradorligini ta'minlovchi muhim vosita sifatida qaraladi.

1-jadvaldan ko'rinadiki, ichki nazoratning barcha elementlari o'zaro bog'langan. Nazorat muhiti mas'uliyat va intizom uchun asos yaratadi. Risklarni baholash mavjud xavflarni ustuvorlashtirish imkonini beradi[2]. Nazorat amallari

esa risklarni amaliy ravishda kamaytirishga qaratiladi. Axborot almashinuvi va monitoring bo'lmasa, aniqlangan muammolar rahbariyatga o'z vaqtida yetib bormasligi yoki takrorlanishi mumkin. Shuning uchun ichki nazoratning samaradorligini faqat bitta element bilan emas, barcha elementlarning uzluksiz ishlashi bilan baholash maqsadga muvofiq[10].

1-jadval

Ichki nazorat tizimining asosiy tarkibiy qismlari

№	Ichki nazorat yo'nalishi	Asosiy vazifa	Kutiladigan natija
1	Nazorat muhiti	Vakolat, mas'uliyat va ichki tartiblarni belgilash	Mas'uliyatli boshqaruv muhiti
2	Risklarni baholash	Moliyaviy va operatsion risklarni aniqlash	Ustuvor risklar belgilanadi
3	Nazorat amallari	Tasdiqlash, solishtirish va tekshirish	Xato va suiiste'mol xavfi kamayadi
4	Axborot almashinuvi	Muhim ma'lumotlarni o'z vaqtida yetkazish	Qarorlar sifati oshadi
5	Monitoring	Nazorat natijalarini kuzatish	Kamchiliklar tezkor bartaraf etiladi

Manba: muallif tomonidan R.D.Do'stmuratov va M.M.Tulaxodjayeva asarlari asosida tuzildi.

2. Risklarni baholash va ichki nazorat.

Korxona faoliyatida risklarning mavjudligi tabiiy holat bo'lib, asosiy masala ularni aniqlash, baholash va maqbul darajagacha kamaytirishdan iborat. Risklar moliyaviy, operatsion, huquqiy, axborot va boshqa ko'rinishlarda namoyon bo'lishi mumkin. Ichki nazorat tizimi risklarni butunlay yo'q qilmaydi, balki ularning korxona faoliyatiga salbiy ta'sirini kamaytirishga xizmat qiladi.

2-jadval

Risk turlari, ichki nazorat vositalari va audit e'tibori

Risk turi	Misol	Ichki nazorat vositasi	Auditda e'tibor
Moliyaviy risk	Pul mablag'lari noto'g'ri sarflanishi	Tasdiqlash va vakolatlarni ajratish	Bank hujjatlari va to'lovlarni solishtirish
Operatsion risk	Tovarlarning noto'g'ri hisobga olinishi	Inventarizatsiya va ombor nazorati	Qoldiqlarni tekshirish
Hisobot riski	Daromad yoki xarajatning noto'g'ri tan olinishi	Hisob siyosati va hujjat nazorati	Hujjatlar va hisob yozuvlarini tekshirish
Axborot riski	Ma'lumotlarning yo'qolishi yoki o'zgarishi	Kirish huquqlari va zaxira nusxalari	Axborot tizimi nazoratlarini baholash
Huquqiy risk	Talab va shartnomalarga rioya qilmaslik	Yuridik ekspertiza va tasdiqlash	Shartnomalar va asoslovchi hujjatlar

Manba: muallif tomonidan R.D.Do'stmuratov, M.M.Tulaxodjayeva hamda A.A.Karimov ilmiy ishlari asosida tuzildi.

Audit nuqtayi nazaridan risklarni baholash tekshiruvning yo'nalishini belgilash uchun zarur. Yuqori riskli sohalarda auditor ko'proq va ishonchliroq dalillar olishga intiladi. Masalan, naqd pul operatsiyalari, katta hajmdagi debitor qarzarlar, daromadlarni tan olish yoki inventarizatsiya natijalari yuqori riskli yo'nalish bo'lishi mumkin.

2-jadvaldan ko'rinadiki, risklarning turiga qarab nazorat vositalari ham turlicha bo'lishini ko'rsatadi. Pul mablag'lari bilan bog'liq risklarda vakolatlarni ajratish va to'lovlarni tasdiqlash muhim bo'lsa, zaxiralar bo'yicha inventarizatsiya asosiy nazorat vositalaridan biridir. Hisobot risklarida esa hisob siyosati, birlamchi hujjatlar va hisob yozuvlari o'rtasidagi bog'liqlik muhim. Demak, korxona barcha risklar uchun bir xil nazorat usulini qo'llamasdan, riskning tabiati va ehtimoliy ta'siriga mos nazorat mexanizmini tanlashi lozim.

3. Ichki nazoratdagi muammolar va ularning auditga ta'siri.

Ichki nazorat tizimi yaxshi ishlab chiqilgan bo'lsa ham, uning amalda to'liq bajarilmasligi muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Eng ko'p uchraydigan kamchiliklar vakolatlarning noaniq taqsimlanishi, hujjatlarning yetishmasligi, nazorat amallarining muntazam bajarilmasligi, inventarizatsiyaning sifatsiz tashkil etilishi va monitoringning sustligi bilan bog'liq.

Nazoratdagi bunday kamchiliklar auditorlik tekshiruvining hajmiga ham ta'sir qiladi. Auditor nazorat vositalariga ishonch darajasini pasaytirib, ko'proq mazmunan tekshiruvchi amallarni bajarishi mumkin. Natijada tekshiruv ko'proq vaqt va resurs talab qiladi.

3-jadval

Ichki nazoratdagi muammolar, auditga ta'siri va yechimlar

№	Muammo	Auditga ta'siri	Takomillashtirish choras
1	Vakolatlarning noaniqligi	Mas'uliyat chegaralari aniqlanmaydi	Vakolatlarni hujjatlashtirish
2	Operatsiyalar nazoratining sustligi	Xato va suiiste'mol riski oshadi	Ikki bosqichli tasdiqlash
3	Hujjatlarning to'liq emasligi	Dalillar yetarliligi pasayadi	Hujjat aylanishini standartlashtirish
4	Inventarizatsiya kamchiliklari	Aktivlarning mavjudligi noaniq bo'ladi	Inventarizatsiya tartibini kuchaytirish
5	Monitoringning sustligi	Kamchiliklar takrorlanadi	Muntazam ichki audit va monitoring
6	Axborot tizimi nazoratining zaifligi	Ma'lumotlarning yaxlitligi xavf ostida qoladi	Kirish huquqlari va elektron nazorat

Manba: muallif tomonidan R.D.Do'stmuratov, M.M.Tulaxodjayeva hamda A.A.Karimov ilmiy ishlari asosida tuzildi.

3-jadvaldan ko'rinadiki, muammolar ichki nazorat va audit o'rtasidagi bevosita bog'liqlikni ko'rsatadi. Hujjatlarning to'liq emasligi auditorlik dalillarining sifatiga salbiy ta'sir qiladi. Inventarizatsiya jarayonidagi kamchiliklar aktivlarning haqiqiy mavjudligini baholashni qiyinlashtiradi [2]. Monitoring sust bo'lsa, aniqlangan xatolar keyingi davrlarda ham takrorlanishi mumkin. Shu sababli ichki nazoratni takomillashtirish faqat yangi qoidalar joriy etish emas, balki ularning bajarilishini muntazam nazorat qilishni ham talab etadi [10].

4. Ichki auditning korxona boshqaruvidagi o'rni.

Ichki audit korxonada ichki nazoratning holatini baholash va rahbariyatga takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar berish imkonini yaratadi. Ichki auditorning vazifasi faqat kamchiliklarni qayd etishdan iborat bo'lmasligi kerak.

U kamchilikning sababini aniqlashi, uning moliyaviy yoki operatsion oqibatini baholashi va takrorlanishining oldini olish bo'yicha choralarni taklif qilishi lozim.

Ichki audit natijalari rahbariyat uchun boshqaruv qarorlarining muhim axborot manbalaridan biri bo'lishi mumkin. Buning uchun ichki audit xulosalari aniq, dalillarga asoslangan va amaliy tavsiyalar bilan ta'minlangan bo'lishi zarur.

4-jadval

Ichki auditda asosiy nazorat obyektlari va tekshiruv amallari

Nazorat obyekti	Tekshiriladigan jihatlar	Audit amali	Tahliliy maqsad
Pul mablag'lari	Qoldiq, to'lovlar, tasdiqlash	Hujjatli tekshiruv, solishtirish	Pul nazoratini baholash
Zaxiralar	Mavjudlik, saqlanish, hisobdan chiqarish	Inventarizatsiya, hujjatlar	Aktivlar mavjudligini tasdiqlash
Debitor /kreditor qarzarlar	Summalar va muddatlar	Tashqi tasdiqlash, tahliliy amal	Qarzlarning haqqoniyligini baholash
Daromad va xarajatlar	Asoslanganlik va davrga tegishlilik	Hujjatli tekshiruv, qayta hisoblash	Moliyaviy natijani baholash
Ish haqi	Hisoblash va ushlanmalar	Qayta hisoblash, hujjatlar	Hisob-kitob xatolarini aniqlash

Manba: muallif tomonidan R.D. Do'stmuratov va M.M. Tulaxodjayeva ilmiy ishlari asosida tuzildi.

4-jadvaldan ko'rinadiki, har bir nazorat obyektining o'ziga xos xususiyatlari mavjudligi sababli audit amallari ham mos ravishda tanlanishi kerak. Pul mablag'lari bo'yicha hujjatlarni solishtirish va tasdiqlash, zaxiralar bo'yicha inventarizatsiya, qarzarlar bo'yicha tashqi tasdiqlash, daromad va xarajatlar bo'yicha qayta hisoblash kabi amallar turli xil auditorlik dalillarini shakllantiradi. Bu yondashuv auditorlik tekshiruvining dalillarga asoslanganligini kuchaytiradi[3].

5. Hujjatlashtirish va auditorlik dalillarining ahamiyati.

Ichki nazorat va audit tizimida hujjatlashtirish alohida o'rin tutadi. Har bir muhim xo'jalik operatsiyasi uning mazmuni, summasi, vakolatli shaxs tomonidan tasdiqlanganligi va hisobda aks ettirilganligini ko'rsatadigan hujjatlar bilan asoslanishi kerak. Hujjatlarning mavjudligi operatsiyaning o'zini tasdiqlashdan tashqari, keyingi nazorat va audit uchun iz qoldiradi.

Auditorlik dalillari turli manbalardan olinishi mumkin. Birlamchi hujjatlar, bank ma'lumotlari, shartnomalar, inventarizatsiya dalolatnomalari, hisob registrlari va uchinchi tomon tasdiqlari auditor uchun muhim axborot manbalari hisoblanadi. Dalilning yetarliligi va ishonchliligi auditorlik xulosasining asoslanganligiga ta'sir qiladi.

5-jadvaldan ko'rinadiki, dalil manbasining mustaqilligi va hujjatlashtirilish sifati uning ishonchliligini baholashda muhim omildir. Tashqi manbadan olingan ma'lumotlar ayrim hollarda ichki hujjatlarga nisbatan yuqoriroq ishonchlilik darajasini ta'minlashi mumkin. Biroq auditor dalillarni alohida-alohida emas, o'zaro bog'liq holda baholashi lozim[4]. Birlamchi hujjat, hisob registri va bank ma'lumotlari o'rtasidagi moslik nazorat tizimining yaxlitligini ko'rsatadi[5].

5-jadval

Auditorlik dalillari manbalari va ichki nazoratdagi vazifasi [3]

Dalil manbasi	Misol	Ishonchlilikni oshiruvchi omil	Nazoratdagi vazifasi
Birlamchi hujjat	Hisob-faktura, dalolatnoma	Vakolatli tasdiq va rekvizitlar	Operatsiyani asoslash
Bank ma'lumoti	Hisobvaraqlar ko'chirmasi	Tashqi manbadan olinishi	Pul harakatini tasdiqlash
Inventarizatsiya hujjati	Dalolatnoma, qaydnoma	Komissiya va sanash natijalari	Aktiv mavjudligini nazorat qilish
Hisob registri	Bosh kitob, aylanma qaydnoma	Birlamchi hujjatlar bilan mosligi	Hisob yozuvlarini tekshirish
Uchinchi tomon tasdig'i	Qarz bo'yicha tasdiq xati	Mustaqil manba	Qarzlarning haqqoniyligini baholash

6. Ichki nazoratni takomillashtirishning bosqichma-bosqich modeli.

Nazorat tizimini takomillashtirish doimiy jarayon sifatida tashkil etilishi kerak. Birinchi navbatda mavjud tizimning kuchli va zaif tomonlari aniqlanadi. Keyin risklar baholanib, eng muhim yo'nalishlar bo'yicha nazorat amallari kuchaytiriladi. Yakunda monitoring va qayta baholash orqali tizimning samaradorligi aniqlanadi.

6-jadval

Ichki nazoratni takomillashtirishning bosqichma-bosqich modeli [4]

Bosqich	Asosiy ishlar	Mas'ul tomon	Kutiladigan natija
1. Diagnostika	Mavjud nazorat tartiblarini o'rganish	Ichki audit / rahbariyat	Zaif nuqtalar aniqlanadi
2. Risklarni baholash	Risklarni darajalash	Ichki audit / bo'limlar	Ustuvor risklar belgilanadi
3. Nazoratni kuchaytirish	Vakolat, tasdiqlash, hujjatlashtirishni yaxshilash	Rahbariyat / bo'limlar	Nazorat samaradorligi oshadi
4. Monitoring	Nazorat natijalarini kuzatish	Ichki audit	Kamchiliklar aniqlanadi
5. Tuzatish va qayta baholash	Tavsiyalar bajarilishini tekshirish	Rahbariyat / ichki audit	Takroriy kamchiliklar kamayadi

6-jadvaldan ko'rinadiki, mazkur modelning afzalligi shundaki, nazorat tizimi bir martalik tekshiruv bilan cheklanmaydi. Diagnostika va risklarni baholash muhim muammolarni aniqlashga, nazoratni kuchaytirish esa ularning oldini olishga xizmat qiladi [10]. Monitoring natijalari esa tizimning amalda qanchalik ishlayotganini ko'rsatadi. Eng yakuniy bosqichda tavsiyalar bajarilishi qayta baholanadi. Shu orqali ichki nazoratning uzluksiz takomillashuvi ta'minlanadi [11].

7. Raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari.

Raqamlashtirish ichki nazorat va audit jarayonlarining tezkorligi hamda izchilligini oshirish imkonini beradi. Elektron hujjat aylanishi, avtomatik tasdiqlash, foydalanuvchi huquqlarini boshqarish, elektron jurnal yuritish va

avtomatik ogohlantirishlar nazorat jarayonlarini standartlashtirishga yordam beradi.

Shu bilan birga, raqamli nazorat yangi risklarni ham yuzaga keltiradi. Axborot tizimlariga ruxsatsiz kirish, ma'lumotlarning o'zgartirilishi yoki yo'qolishi, foydalanuvchi huquqlarining ortiqcha berilishi kabi xavflar alohida nazoratni talab qiladi. Shuning uchun raqamlashtirish ichki nazoratni bekor qilmaydi, aksincha uning yangi shakllarini joriy etishni talab etadi.

7-jadval

Raqamli texnologiyalarning ichki nazoratdagi imkoniyatlari va risklari [1]

Raqamli vosita	Nazorat imkoniyati	Asosiy foyda	Ehtimoliy risk
Elektron hujjat aylanishi	Hujjat harakatini kuzatish	Shaffoflik oshadi	Ruxsatsiz o'zgartirish
Avtomatik tasdiqlash	Vakolatlar asosida operatsiyani tekshirish	Inson omili kamayadi	Noto'g'ri sozlama
Elektron jurnal	Amallar tarixini saqlash	Audit izi shakllanadi	Ma'lumotlarning o'chirilishi
Kirish huquqlarini boshqarish	Foydalanuvchilar vakolatini cheklash	Maxfiylik oshadi	Ortiqcha huquqlar
Analitik monitoring	Noan'anaviy operatsiyalarni aniqlash	Risklarni tez topish	Noto'g'ri signal

7-jadvaldan ko'rinadiki, raqamli vositalar nazoratni tezlashtiradi va ko'plab amallarni avtomatlashtiradi. Biroq avtomatlashtirilgan tizimning o'zi ham nazorat obyektiga aylanishi kerak. Masalan, elektron tasdiqlash tizimidagi noto'g'ri sozlama barcha operatsiyalarni noto'g'ri tartibda o'tkazishi mumkin [12]. Shu sababli raqamli nazorat vositalarini joriy etishda texnik xavfsizlik, kirish huquqlari va tizim sozlamalarini davriy audit qilish zarur [11].

Tadqiqot natijalari ichki nazorat va auditning samaradorligi o'zaro bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Ichki nazorat kuchli bo'lgan korxonada operatsiyalar bo'yicha hujjatlar tartibli yuritilishi, vakolatlar aniq taqsimlanishi va risklar muntazam baholanishi kutiladi. Bunday sharoitda auditor nazorat tizimining ayrim elementlariga tayanib, tekshiruvning ustuvor yo'nalishlarini aniqroq belgilashi mumkin.

Aksincha, nazoratdagi kamchiliklar auditning mazmuniy tekshiruvlariga bo'lgan ehtiyojni oshiradi. Hujjatlar yetishmasligi, inventarizatsiya natijalarining ishonchsizligi yoki vakolatlarning noaniqligi auditorlik dalillarini olishni qiyinlashtiradi. Natijada audit jarayoni ko'proq vaqt va resurs talab qilishi mumkin.

Tahlil natijalariga ko'ra, korxonada ichki nazoratni takomillashtirishning uchta ustuvor yo'nalishini ajratish mumkin: birinchidan, riskka asoslangan nazoratni shakllantirish; ikkinchidan, hujjatlashtirish va monitoringni kuchaytirish; uchinchidan, raqamli nazorat vositalaridan foydalanish bilan birga axborot xavfsizligini ta'minlash.

Shuningdek, ichki auditning tavsiyalari faqat hisobot shaklida qolib ketmasligi, ularning bajarilishi bo'yicha mas'ullar, muddatlar va kutiladigan natijalar belgilanib, keyinchalik qayta monitoring qilinishi maqsadga muvofiq.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Korxonada ichki nazorat va audit tizimini samarali tashkil etish moliyaviy intizomni mustahkamlash, aktivlarni saqlash, xatolarni kamaytirish va ishonchli boshqaruv axborotini shakllantirish uchun zarur. Tadqiqot davomida ichki nazoratning nazorat muhiti, risklarni baholash, nazorat amallari, axborot almashinuvi va monitoring kabi asosiy elementlari o'rganildi.

Tahlillar asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi: 1) korxonada vakolat va mas'uliyatlarni aniq hujjatlashtirish; 2) risklarni davriy ravishda qayta baholash; 3) muhim operatsiyalar uchun ikki bosqichli tasdiqlash mexanizmini joriy etish; 4) inventarizatsiya va hujjat aylanishi sifatini kuchaytirish; 5) ichki audit tavsiyalarining bajarilishini alohida monitoring qilish; 6) elektron nazorat vositalaridan foydalanishni kengaytirish; 7) axborot tizimlarida kirish huquqlarini muntazam qayta ko'rib chiqish.

Umuman olganda, ichki nazorat va auditni yagona boshqaruv tizimining o'zaro to'ldiruvchi qismlari sifatida rivojlantirish korxona faoliyatining shaffofligi va barqarorligini oshiradi. Nazoratning samaradorligi muntazam baholanib, aniqlangan kamchiliklar bo'yicha aniq tuzatish choralarining bajarilishi ta'minlangandagina tizim kutilgan natijani beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Do'stmuratov R.D. Audit. – Toshkent: IQTISOD-MOLIYA, 2019.
2. To'lahodjayeva M.M. Audit. – Toshkent: IQTISOD-MOLIYA, 2020.
3. Pardayev A.X. Audit. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2021.
4. Ibragimov A.T. Moliyaviy hisobot auditi. – Toshkent: IQTISOD-MOLIYA, 2022.
5. G'aniyev B.S. Korporativ boshqaruv va ichki nazorat. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2023.
6. Iskandarov B.I. Ichki audit va korporativ boshqaruv. – Toshkent: IQTISOD-MOLIYA, 2022.
7. Arens A.A., Elder R.J., Beasley M.S. Auditing and Assurance Services: An Integrated Approach. – Pearson.
8. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO). Internal Control—Integrated Framework. – Durham, NC: COSO, 2013.
9. The Institute of Internal Auditors (IIA). Global Internal Audit Standards. – Lake Mary, FL: The Institute of Internal Auditors, 2024.
10. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-404-son, 2016-yil 13-aprel.
11. O'zbekiston Respublikasining "Auditorlik faoliyati to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-677-son, 2021-yil 25-fevral.
12. O'zbekiston Respublikasining "Axborotlashtirish to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-560-II, 2003-yil (keyingi o'zgartirish va qo'shimchalar bilan).

Mas'ul muharrir: Beglayev Uchqun

Musahhih: Boltayev Nurali

Sahifalovchi va dizaynerlar: Normurodov Sarvar,
Sharipov Shoxruh

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul hisoblanadi. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqolalar, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: licht-1989@mail.ru

Jurnalning telegram manzili: t.me/agrobiznes_elektronjurnal

Telefon raqami: +998939018320, +998934393000

Jurnal rasmiy sayti: <https://www.agrobiznesjournal.uz>

"Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 30.11.2024-yildagi №364/5-sonli qarori bilan 08.00.00-Iqtisodiyot fanlari bo'yicha, 08.05.2025-yildagi №370/5-sonli qarori bilan 06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga kiritilgan.

"Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali 2023-yil 23-maydan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669225** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №083688

**Manzilimiz: Toshkent viloyati, Qibray tumani,
Universitet ko'chasi, 2-uy**